
ОГЛЯД ЗАСІДАНЬ КРУГЛИХ СТОЛІВ В ІНСТИТУТІ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ім. М.В. ПТУХИ НАН УКРАЇНИ 2009–2010 рр.

(ПРОДОВЖЕННЯ)

19. Сучасні проблеми соціального захисту та соціальної інтеграції в Україні (15.05.2009)

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, ГО „Український центр соціальних реформ” презентували дослідження „Сучасні проблеми соціального захисту та соціальної інтеграції в Україні”, яке виконали фахівці ІДСД НАН України у рамках проекту Європейської комісії „Підтримка досліджень у сфері соціального захисту та соціального включення у Білорусі, Молдові та Україні”.

До обговорення пропонувалися такі питання:

- макроекономічні та демографічні аспекти соціальної політики;
- соціальний захист населення України;
- бідність та соціальне виключення;
- проблеми пенсійного забезпечення;
- актуальні питання функціонування системи охорони здоров’я.

У засіданні Круглого столу взяли участь: директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, академік НАН України Е.М. Лібанова, заступник Міністра праці та соціальної політики України О.В. Гаряча, директор пенсійного департаменту Міністерства праці та соціальної політики України М.І. Шамбір, начальник відділу високоспеціалізованої допомоги Департаменту розвитку медичної допомоги Міністерства охорони здоров’я України С.І. Лупей-Ткач, заступник голови Головного управління охорони здоров’я та медичного забезпечення КМДА з лікувальної роботи В.В. Загородній, провідний спеціаліст департаменту обстеження домогосподарств Державного комітету статистики України О.М. Лизогуб, головний спеціаліст департаменту сімейної та гендерної політики Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту О.Г. Буркаль, а також фахівці законодавчої та виконавчої гілок влади, представники міжнародних організацій, провідні науковці.

З доповіддю “Соціальний захист в Україні: становлення, розвиток, сучасні проблеми”, що супроводжувалась детальною презентацією, виступила заступник директора з наукової роботи ІДСД НАН України, доктор економічних наук Олена Макарова. У доповіді йшлося про етапи формування та становлення нинішньої системи соціального захисту в Україні, проаналізовано її структуру, оцінено ефективність стосовно різних категорій отримувачів допомог і зроблено висновки, що діюча нині система соціального захисту характеризується такими проблемами та протиріччями, зокрема:

- відсутність збалансованості між економічним зростанням та соціальними видатками;
- високий рівень демографічного старіння;
- непослідовність політики;
- низький рівень оплати праці;
- більшість допомог надаються за принципами та підходами, характерними для системи соціального забезпечення, категорійно (безадресно), без урахування добробуту, часто – за політичними мотивами;
- протиріччя між вимогами ринкової системи господарювання та життєвими настановами великої частини населення.

Із наступною доповіддю виступила старший науковий співробітник відділу проблем якості демографічних процесів ІДСД НАН України, к.е.н. Світлана Аксьонова. У доповіді-виступі Аксьонової С.Ю. було розглянуто оцінку населенням певних заходів пронаталістської політики, зокрема запровадження ваговою одноразовою допомогою при народженні дитини. Згідно з результатами соціально-демографічного обстеження “Сім’я і діти”, проведеного у квітні 2008 р., більшість респондентів вважають, що держава повинна займати активну позицію у регулюванні і стимулюванні дітородної активності населення. Однак за оцінкою респондентами факторів змін в умовах життя або у демографічній політиці, що здатні найбільшою мірою сприяти підвищенню народжуваності в країні, такий фактор, як “збільшення одноразової допомоги при народженні дитини” істотно поступався “підвищенню рівня оплати праці”, “поліпшенню житлових умов населення” та “створенню сприятливих умов для поєднання професійної зайнятості з материнством”. Близько 5% респондентів відкрито зізнались, що на рішення народити ще одну дитину вплинуло запровадження ваговою допомогою при народженні дитини.

Заключним виступом на Круглому столі стала презентація провідного наукового співробітника ІДСД НАН України, к.е.н. Лідії Ткаченко – “Проблеми пенсійного забезпечення в Україні”, присвячена аналізу результатів пенсійної реформи з позицій адекватності пенсій та стабільності пенсійної системи. Важливим досягненням слід вважати забезпечення мінімальних стандартів життя для всіх пенсіонерів шляхом запровадження мінімальної пенсійної виплати на рівні, не нижчому від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Водночас спостерігається тенденція до зростання рівня бідності людей похилого віку стосовно стандартів життя населення працездатного віку. Оскільки переважна більшість сучасних пенсіонерів працювали за радянських часів, коли для працездатних осіб зайнятість була обов’язковою, а розміри зарплат відрізнялися неістотно, диференціація в розмірах пенсій невелика. Найбільш дискусійні питання пенсійної реформи:

- підвищення пенсійного віку та тривалості необхідного стажу (особливо для жінок);
- запровадження другого рівня, зокрема стартові параметри, напрями інвестування та участь недержавних пенсійних фондів;
- розвиток третього рівня, в тому числі професійних пенсійних фондів для працівників, зайнятих у шкідливих умовах.

Після обговорення було опрацьовано відповідні пропозиції.

20. Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні в умовах фінансово-економічної кризи (12.06.09)

Проводив Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України спільно з Міністерством праці та соціальної політики України і Науково-дослідним інститутом фінансового права за сприяння Проекту розвитку ринків капіталу.

Участь у засіданні взяли члени Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, Комітету Верховної Ради України з питань пенсіонерів, ветеранів та інвалідів, представники Управління стратегії реформування соціальних відносин Секретаріату Кабінету Міністрів України, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Пенсійного фонду України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Національного банку України, представники роботодавців та профспілок, Національної асоціації НПФ України та Адміністраторів НПФ, Української асоціації адміністраторів пенсійних фондів, Української асоціації інвестиційного бізнесу, представники страхових компаній, міжнародні експерти, преса.

Директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, академік НАН України Е.М. Лібанова відкрила засідання Круглого столу і виступила з доповіддю "Про об'єктивні причини (демографічні, економічні, соціальні) необхідності запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування".

Заступник Міністра праці та соціальної політики О.В. Гаряча виступила з доповіддю "Про поточний стан справ у пенсійній системі України та шляхи її вдосконалення". Вона наголосила, що реформування пенсійної системи неможливе без реформування усього соціального сектору, без реформування економіки. Саме економіка є стимулом до інвестицій, збільшення не лише пенсійних, а й будь-яких соціальних виплат. Гостро ставилось і питання пенсійного віку чоловіків та жінок, що залишається для України надзвичайно актуальним.

З доповіддю "Про поточний стан справ на третьому рівні пенсійної системи України та необхідні заходи щодо її вдосконалення до запровадження II рівня пенсійної системи" виступив заступник голови Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України Є.М. Григоренко. Він наголосив, що ринок недержавних пенсійних послуг є складовою фінансового ринку і нині перебуває у складному становищі. Але пенсійні фонди фактично зберегли свої активи, хоча вони й істотно зменшилися. Для вирішення проблем, що виникли, було запропоновано такі заходи:

- як найшвидше закінчити роботу щодо внесення змін до Закону про недержавне пенсійне забезпечення;
- переглянути систему рейтингування для страхового і пенсійного ринків;
- необхідно передати недержавне пенсійне забезпечення одному виконавцю;
- необхідно розробити законодавчу базу переходу до II рівня пенсійної системи.

Представник Світового банку Катерина Петрина виступила з доповіддю "Міжнародний досвід реформування пенсійних систем в умовах світової фінансово-економічної кризи".

Голова Спостережної ради групи компаній недержавного пенсійного забезпечення "ВСІ", професор МНТУ, завідувач кафедру ЮНЕСКО В.А. Ульянов виступив з доповіддю "Практичний досвід роботи НПФ третього рівня та шляхи її вдосконалення (адміністратори та КУА)".

Із доповіддю "Управління активами: питання, що потребують вирішення до запровадження II рівня пенсійної системи" виступив віце-президент компанії з управління активами ВАТ "КІНТО", к.е.н., член авторського колективу з розробки законів "Про недержавне пенсійне забезпечення" А.В. Федоренко.

Заступник директора Науково-дослідного Інституту фінансового права, д.ю.н., член авторського колективу із розробки законів "Про недержавне пенсійне забезпечення" та "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" А.А.Нечай виголосила доповідь "Необхідні заходи по підготовці суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення для їх участі у II рівні пенсійної системи".

У обговоренні доповідей взяли участь генеральний директор Української асоціації інвестиційного бізнесу А.А. Рибальченко, президент профспілки працівників спільних підприємств А.Г. Михайленко, заступник Міністра фінансів України В.Б. Альошин, директор Аналітично-дорадчого центру Блакитної стрічки Марчин Свенчіцькі, Голова національної профспілки арбітражних керуючих України А.М. В'язовченко, член Ради Української асоціації інвестиційного бізнесу Т.І. Захараш, представник Української асоціації адміністраторів пенсійних фондів Ю.Ю. Бурков, старший юрист з пенсійних питань Проекту розвитку ринків капіталу Н.В. Горюк та інші.

Учасники Круглого столу обговорили об'єктивні причини (демографічні, економічні, соціальні) необхідності та можливі шляхи вдосконалення пенсійної системи України у специфічних умовах фінансово-економічної кризи з урахуванням накопиченого міжнародного досвіду; поточний стан справ на III рівні пенсійної системи України та необхідні заходи щодо запровадження II рівня пенсійної системи; необхідні заходи з підготовки суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення для їх участі у II рівні пенсійної системи; перспективи розвитку фондового ринку України тощо.

21. Засідання у рамках постійно діючого Круглого столу, присвячене Дню народонаселення (10.07.2009)

Проводив Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України спільно з Міністерством праці та соціальної політики України.

До обговорення було запропоновано такі питання:

- стан реалізації Україною Програми дій Міжнародної конференції з проблем народонаселення і розвитку за період 1994–2008 рр.;
- сім'я та сімейні відносини в Україні (підсумки соціально-демографічного обстеження);
- демографічні чинники бідності в Україні.

Засідання відкрила директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, академік НАН України Е.М. Лібанова. Вона повідомила, що на засіданні презентуються результати дослідження демографічних аспектів бідності, що дало можливість побудувати „карту бідності” України за даними Всеукраїнського перепису населення на основі визначення найвпливовіших чинників української бідності.

Завідувач відділу досліджень рівня життя населення, к.е.н. Л.М. Черенько презентувала книгу "Демографічні чинники бідності" і довела, що демографічні чинники є визначальними при формуванні сучасної української бідності.

Методику побудови карти бідності представив молодший науковий співробітник відділу досліджень рівня життя населення О.А. Васильєв.

Запропонована методика протягнення даних перепису населення на міжпереписний період дає змогу визначити зони поширення бідності в будь-якому часовому інтервалі. Проте надійність отриманих даних є нижчою, і їх можна використовувати з певними обмеженнями.

Побудована таким чином „карта бідності” дає унікальну можливість, принаймні раз на десять років, визначити зони бідності не тільки на карті України в обласному розрізі, а й в середині кожного регіону країни.

Методику протягнення даних перепису населення на міжпереписний період представив старший науковий співробітник відділу досліджень рівня населення, к.е.н. Шишкін В.С.

Завідувач відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України, д.е.н. Саєнко Ю. І. висловив зауваження та пропозицію щодо доцільності співпраці. Він зазначив, що до кінця 2009 р. очікується збільшення рівня бідності на 8–15%. Також турбує депопуляція, бідність населення. За оцінками Інституту соціології, здоров'я нації погіршилося в 2 рази з 2002 р. по 2008 р.

Латік В. В., директор Департаменту Міністерства праці та соціальної політики України, зауважила, що монографія ”Демографічні чинники бідності” містить ґрунтовні дослідження. Проблема бідності була і залишається актуальною для нашої країни, бо третина населення України перебуває у стані бідності. Ми маємо розробити пропозиції для нашого Уряду щодо подолання бідності.

Радник Фонду народонаселення Вороненко Олег відзначив унікальність роботи, заявив, що результати дослідження дуже важливі для Фонду народонаселення й інших міжнародних організацій, та висловив побажання про подальше співробітництво з Інститутом у галузі демографічних досліджень.

На завершення Черенько Л.М. наголосила на необхідності розробки нової програми подолання бідності, в якій буде використано дані напрацювання.

22. Засідання у рамках постійно діючого Круглого столу ”Криза на ринку праці: виклики та відповіді” (02.12.2009)

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України спільно з Українським центром соціальних реформ та Представництвом Світового банку в Україні провели Круглий стіл «Криза на ринку праці: виклики та відповіді».

До обговорення було запропоновано такі питання:

- вплив рецесії на зайнятість населення та заходи, що здійснюють країни Європи та Центральної Азії (ЄЦА) для її пом'якшення;
- дослідження впливу демографічних та соціально-економічних чинників на ситуацію з бідністю і зайнятістю в країні та регіонах;
- моніторинг впливу економічної кризи на різні аспекти людського розвитку в країнах ЄЦА.

Засідання відкрила директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, академік НАН України Лібанова Е. М.

Керівник сектору економіки людського розвитку регіону Європи та Центральної Азії (Світовий банк) п. Єско Хентшель виступив з доповідями ”Економічні і соціальні впливи кризи у Східній Європі і Середній Азії” (презентація) і ”Тенденції та політика у сфері зайнятості в ЄСА” (презентація) за результатами моніторингу впливів кризи на територію наших регіонів.

Аналіз заходів активної політики зайнятості свідчить про зменшення кількості незайнятих, направлених для участі у громадських роботах, звужені можливості фінансування активних заходів протидії безробіттю. Кількість зареєстрованих безробітних, які закінчили професійне навчання безробітних, скоротилася майже у два рази (з 12,6 тис. осіб у серпні 2008 р. до 6,9 тис. осіб у серпні 2009 р.). Зростання чисельності безробітних, яким було призначено допомогу по безробіттю, призвело до істотного збільшення суми витрат Державного фонду сприяння зайнятості населення на виплату допомоги по безробіттю. Однак ці виплати були спрямовані, насамперед, на фінансування заходів пасивної політики зайнятості, тоді як активні заходи протидії стрімкому зростанню безробіття фінансовано меншою мірою.

У обговоренні доповіді взяли участь перший заступник директора Державного центру зайнятості України Н.І. Зінкевич, заступник голови Федерації профспілок України С.М. Кондрюк, заступник начальника департаменту розвитку соціальної та гуманітарної сфери Міністерства економіки України Н.М. Дмитренко, заступник завідувача відділу Ради по вивченню продуктивних сил України О.І. Цимбал та інші.

Було висловлено думку, що світовий досвід доводить існування тісного зв'язку між поглибленням кризових явищ в економіці та виникненням шоків, пов'язаних з функціонуванням виробничої, фінансово-кредитної та соціальної сфер.

Згідно з даними Міжнародної організації праці (МОП), досвід минулих фінансових криз показує, що відновлення на ринку праці відбувається, як правило, лише через чотири–п'ять років після відновлення економіки (яке неможливе до кінця 2009 року). Це відбувається через те, що дуже складно перебороти такі тенденції, як значне зростання довгострокового безробіття й посилення неофіційного сегмента на ринку праці, що збільшуються поверненням мігрантів і масштабною зворотною міграцією з міст у сільські райони.

23. Шлюб, сім'я та сімейна політика в Україні на початку XXI сторіччя (10.12.2009)

Засідання Круглого столу організував Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України спільно із Українським центром соціальних реформ та Фондом народонаселення ООН.

До обговорення було запропоновано питання:

- шлюб в Україні: збережені традиції та нові тенденції;
- демографічний портрет сучасної української сім'ї;
- сімейна політика: досвід країн Європи та специфіка України.

Засідання відкрила завідувач відділу проблем якості демографічних процесів Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, д.е.н. Курило І. О. Її доповідь – "Демографічний портрет сучасної української сім'ї".

З доповіддю "Шлюб в Україні: збережені традиції та нові тенденції" виступила старший науковий співробітник відділу проблем якості демографічних процесів Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Л.І. Слюсар.

З доповіддю "Сімейна політика: досвід країн Європи та специфіка України" виступив молодший науковий співробітник відділу проблем якості демографічних процесів Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Б.О. Крімер.

В обговоренні доповідей виступили радник з програмних питань Фонду народонаселення ООН О.Ю. Вороненко, представник Міністерства охорони здоров'я України І.С. Вітенко, керівник центру гендерної рівності, проблем сім'ї та демографічного розвитку

Державного Інституту розвитку сім'ї та молоді А.Ю. Барановська, завідувач лабораторією ДУ "Інститут гігієни та медичної екології" О.І. Тимченко, головний науковий співробітник Інституту проблем національної безпеки РНБО України О.Г. Рогожин, завідувач відділу епідеміологічних досліджень Інституту медицини праці А.В. Нагорна та інші.

24. Рівень життя пенсіонерів в Україні (14.12.2009)

Засідання Круглого столу проводилось у рамках громадського обговорення положень Концепції подальшого проведення пенсійної реформи в Україні.

У ньому взяли участь фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Міністерства праці та соціальної політики України, фахівці законодавчої та виконавчої гілок влади, провідні вітчизняні науковці.

До обговорення пропонувалися питання:

- динаміка і диференціація розмірів пенсійних виплат;
- шляхи удосконалення механізму індексації призначених пенсій;
- ризик бідності при виході на пенсію та у віці 75 років і старше;
- рівень життя пенсіонерів.

Засідання Круглого столу вступним словом відкрила директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, академік НАН України Е.М. Лібанова.

З доповіддю «Напрями забезпечення справедливої диференціації та дієвої індексації пенсій», що супроводжувалась презентацією, виступила кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу досліджень людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Л.Г. Ткаченко.

З доповіддю «Рівень життя пенсіонерів в Україні» виступила завідувач відділу досліджень рівня життя населення, кандидат економічних наук Людмила Черенько.

З обговоренням доповідей виступили заступник Міністра праці та соціальної політики України Олена Гаряча, директор департаменту пенсійного забезпечення Міністерства праці та соціальної політики України Микола Шамбір, інші учасники засідання.

За підсумками засідання учасники Круглого столу відзначили актуальність порушених проблем та необхідність прогресу у їх вирішенні.

25. Пенсійна реформа в Україні: що заважає? (23.03.2010).

Засідання Круглого столу проводилось за ініціативи Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України та Редакції тижневика «Дзеркало тижня».

До участі в дискусії було запрошено представників Кабінету Міністрів України, державних та неурядових організацій, науковців, керівників провідних комерційних банків та журналістів.

Для обговорення було запропоновано такі питання:

1. Першочергові заходи по збалансуванню Пенсійного фонду (ПФ) (параметричні реформи: скорочення можливостей набуття дострокового права на отримання пенсії, індексація пенсій, пенсійний вік, адміністрування зборів до ПФ, можливості державного бюджету щодо дотування ПФ тощо).

2. Довгостроковий фінансовий ресурс та перспективи запровадження другого рівня пенсійної системи (передумови та ризики, можливі строки, необхідний нормативно-правовий супровід).

3. Підбиття підсумків обговорення. Зміни-2010 до Концепції подальшого проведення пенсійної реформи.

Засідання вступним словом відкрила директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, академік НАН України Елла Лібанова. У своїй доповіді-презентації «Балансування бюджету Пенсійного фонду України: оцінка наявних пропозицій» вона окреслила наступні проблеми:

- загальний стан системи пенсійного забезпечення;
- спроби балансування бюджету і ризики, які пов'язані із ними;
- виклики фінансовій спроможності пенсійної системи, спричинені прийняттям у жовтні 2009 р. Закону України “Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати”;
- пропозиції щодо пом'якшення наслідків, основними з яких є: доплати, пов'язані з підвищенням прожиткового мінімуму, зокрема з підвищенням пенсій, здійснювати поетапно, переважно у другій половині року; з метою збереження диференціації між трудовими й соціальними пенсіями залишити у поточному році існуючий розмір мінімальної гарантованої виплати (601,40 грн.), а відповідно до нових розмірів прожиткового мінімуму підвищити тільки мінімальну пенсію за віком; оцінка можливостей обмеження пенсій; головні інструменти підвищення пенсій.

На завершення презентації Елла Лібанова представила такі висновки:

- поглиблення пенсійної реформи далеко виходить за межі балансування бюджету ПФУ, і жодний із розглянутих варіантів обмеження неконтрольованого зростання видатків ПФУ не є елементом реформування;
- балансування бюджету ПФУ – необхідна умова подальшого проведення реформи, зокрема запровадження II рівня;
- основні реформування мають стосуватися сучасних поколінь працюючого населення і здійснюватися комплексно, з метою запобігання звуженню пенсійних прав та/або компенсування звуження одних прав розширенням інших;
- підвищення пенсійного віку компенсується розширенням можливостей зайнятості та підвищенням матеріального добробуту, збільшення тривалості необхідного стажу для одержання пенсії в повному розмірі – можливістю участі в накопичувальному пенсійному страхуванні, скорочення дострокових пенсій – покращенням умов праці та якості робочих місць, оподаткування пенсій – переходом від оподаткування індивідуальних доходів до доходів домогосподарств та наданням істотних податкових кредитів тощо;
- для збалансування пенсійної системи та забезпечення поточних виплат надзвичайно важливе значення має динаміка заробітної плати;
- необхідно відмовитися від політики “замороження” розміру посадового окладу працівника першого тарифного розряду та забезпечити підвищення заробітної плати у бюджетному секторі, що є необхідною передумовою для стимулювання динамічного зростання заробітної плати у приватному секторі та в цілому по економіці.

У обговоренні доповіді взяли участь: Ірина Акімова, Перший заступник Голови адміністрації Президента; Андрій Бахмач, голова ради УА АПФ; Сергій Бірюк, член Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку; Юрій Блашук, голова наглядової ради «Платинум Банку»; Тетяна Єфименко, заступник Міністра фінансів України; Дмитро Леонов, Голова ради УАІБ; Елла Лібанова, академік НАН України, Директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України; Василь Надрага, Міністр праці та соціальної політики України; Анна Нечай, заступник директора Науково-дослідного інституту фінансового права; Василь Кравчук, Перший заступник Голови Пенсійного фонду України; Віктор Суслов, Голова Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України; Ігор Юшко, Голова правління «Дочірнього банку Сбербанку Росії».

Учасники Круглого столу обговорили об'єктивні причини гальмування пенсійної реформи в Україні, висловили своє бачення причин і наслідків існуючої ситуації та можливі шляхи вдосконалення пенсійної системи України у специфічних умовах фінансово-економічної кризи з урахуванням накопиченого міжнародного досвіду.

За результатами засідання, його учасники схвалили направити відкритий лист на ім'я Президента, Прем'єр-міністра і Голови Верховної Ради України з повним переліком пропозицій, які прозвучали та висловили сподівання, що напрацьовані рекомендації стануть предметом розгляду в рамках роботи Комітету з економічних реформ при Президентіві України.

*Огляд підготував
кандидат економічних наук,
В.В. ЧЕРНІЧЕНКО*